

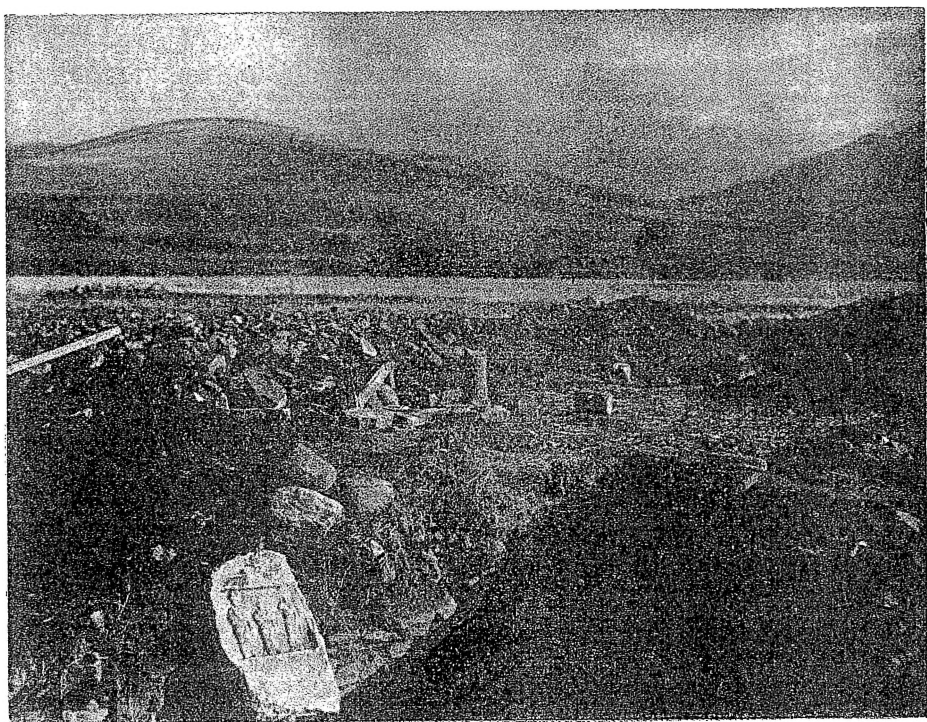
Грцима, ја могу ипак већ сада рећи, да су струмички Словени по својим етничким особинама ближи Србима него Бугарима, али будући на граници они имају особина и једне и друге од тих етничких група. Детаљна обрада скупљене грађе и даља испитивања даће могућности да се о томе да коначан суд.

Миленко С. Филиповић.

ИСКОПАВАЊА У МАРИОВСКОМ СУВОДОЛУ.

ПРВИ ИЗВЕШТАЈ О СТАРОХРИШЋАНСКОЈ БАЗИЛИЦИ.

Околина античке вароши *Heraclea Lyncestis* (данашњи Битољ) позната је као ванредно богато поље за археолошка истраживања. Пространа пелагонијска равница, преко које су ишли римски путеви за Охрид и Солун, за Јужни Брод и преко Прилепа за Стоби и Сердику, крије у себи остатке старих градова, који још нису могли бити тачно локализовани, нити пак нађене развалине одређене. Осим познатијих античких налазишта код вароши Битоља, код Прилепа и Маркове вароши, сада су откривена још и нова

Сл. 1. — Поглед на место ископавања (источно од села Суводола)

места, на пр. Чепигово и др. Особито по ободу Пелагоније, на подножју брда, сељаци често наилазе на гробове и остатке античких зграда. Често оваква места слажу се са древном традицијом, која се још данас врло живо одржава у народу. Понекад сељаци на таквим местима врше ископавања, а особито када је по среди религиозна занешеност. Обично нека жена сања место, где се у земљи налази гробље или црква, коју треба обновити.

Овакав случај десио се г.1931 у селу Суводолу, среза мариовског, на 19 км. источно од Битоља. У овом селу чува се давно предање о неком манастиру, који су порушили Турци, а при том покладали велики број деце те се зато манастир звао „Дечов“. Тачно место, где се манастир налази, сазнала је у сну нека сељанка и почела је да ископава, са мајсторима из Струге. При послу помагао је г. Спасоје Орман, учитељ суводолски.

На месту где је започето ископавање, одмах су се појавиле зидине, и мајстори су копали дуж најдебљег зида. Тако су дошли до полукружног зида у коме је г. Орман препознао апсиду хришћанске цркве и одмах известио управну власт која је забранила даље ископавање до доласка стручњака. Тако је Музеју Јужне Србије у Скопљу пружена могућност, да врши ископавање цркве и да се при том сви предмети и архитектонски остаци сачувају, опишу и реконструишу.

Управник Музеја, господин Д-р Рад. М. Грујић, изашао је са потписаним на терен 15 октобра 1931. Прегледали смо на лицу места ново археолошко налазиште. На источном крају села, на левој обали потока Синевира, на месту званом Сланац, наишли смо на базилику у почетном стању откопавања (сл. 1). Јужни, источни и део северног зида откопани су на унутрашњој страни, а земља је бачена већим делом на средину, где су се налазили и откопани делови од скулпираног мермера: парче стуба са капителом, део трупца, комади орнаментираних плоча, грнчарија и једна стела са три фигуре (сл. 2). Од античких комада још је нађен средњи део мушке статуе и једна нога заједно са драперијом, даље горњи део једне стеле са калканом и акротеријама. Осим ових предмета, који су ископани на земљишту базилике, код оближње чесме налази се надгробни камен са грчким натписом који је одавно донешен овамо. Њему се не зна порекло. Други надгробни камен, који се налази на гробљу сеоске цркве, пренет је овамо из винограда западно од Дибека; на њему је натпис: ΑΔΥΜΟΣ/ΠΟΝΤΙΟΥ/ΗΡΩΣ/ΧΑΙΡΕ/. Више натписа гравирана је звезда са граном.

Сл. 2. — Античка стела са три фигуре.

Околни терен пун је рушевина и гробова. На античке и касније гробове наишли су сељаци испод стена на врху Градишта, у источним њивама до самог села Суводола, у виноградима под Дибеком, код Сланца и даље на југ, све до села Паралова. У њиви Наса Петровића дигли су сељаци плочу са гроба и нашли златан новац, за који се мисли да је био Александра Великог. Новац је продат у Битољу за 2 наполеона. Северо-источно од села, ниже Дибека, под врхом једног ћувика налази се усправни улаз у један гроб, истесан од камена. У гробу који још није потпуно испитан, нађени су керамични предмети из римског доба. У самом селу налазе се несумњиви остаци старих насеља. Тако је приликом оправљања пута усред села откопан мањи канал четвртастог профила. У спољном зиду куће Марка Најдовића узидан је мали, касноримски, рељеф младога Вакха, а ниже цркве, код потока Синевира, налазе се опет остаци старог канала, који је у вези са остацима насеља на југу. Овамо се налази на страни, која се зове Грамађе, врло широк терен покривен рушевинама, грађевинским материјалом, опеком, камењем и ћерамидом. Оне на многим местима не дозвољавају орање. Рушевине се протежу од истока на запад, у неправилној форми, са звездастим огранцима према северу. Даље се виде испод села Паралова остаци старог гробља. А на врху више села Орехова још и данас стоје широки зидови, по свој прилици средњовековног утврђења. У народу се овај врх зове Марково Кале.

На основу овог кратког описа старина у околини Суводола дозвољен нам је закључак, да се на овом терену налазе остаци једног старог насеља врло великих размера, које према нађеним остацима води порекло из римског времена, а да се допушта и могућност преисторијског насеља. У самој околини Суводола до сада нисам наишао на фрагменте из преисториског доба али их има у селу Новацима удаљеном око 8 км. на запад. Римска варош била је касније христијанизована, а из тога времена је и базилика, коју су почели сељаци да откопавају на Сланцу. Елементарним несрећама, а очигледно и најездама варвара, порушено је ово насеље. Касније није се знало више за варош, али је остала успомена на хришћанску цркву, коју је људска машта променила у манастир и дала јој име у вези са легендарним покољем великог броја деце, који је могао бити тек после катастрофалног уништења првобитне цркве.

Намеће се питање имена овога насеља. Пелагонијска равница била је некада доста густо насељена, јер антички писци спомињу више вароши, од којих је данас са сигурношћу локализована само *Heraclea Lyncestis*. Вароши *Stuberra*, *Deuriopos* и *Ceramiae* су више мање хипотетски локализоване код Чепигова, код Маркове Вароши или у клисури Рајца¹. До сада нађени грчки натписи у Суводолу не дају никакве податке о имену овог разрушеног античког насеља, па је зато и свака хипотеза беспредметна, док нам сретни случај не одговори на питање, на које данас не налазимо одговор ни код античких писаца ни на табли Пајтингеровој.

Случај је хтео да је у Суводолу исто као некада у Стобима, прво откривена хришћанска црква па је тек онда почето са ископавањем античког насеља. Горњи крај црквених зидова налази се отприлике 0.75 м под данашњом површином њиве, коју је поклонио манастиру Вељан Митровић, земљорадник из Суводола. Земља, којом је била црква затрпана, састављена је од више слојева. Горњи је слој хумус и он је врло плитак. Други слој је од земље и камења а у доњем делу измешан је са коскама људским и коњским, док су на самом дну, на некадашњем патосу, нађене изгореле кости и дрво. У том делу су нађени комадићи стакла, прилично велики комади жућкасто-црвенкастог малтера-штука, комади опеке са знаковима ватре, фрагменти ћерамиде, мермерних плоча и цигле са пластичним знаковима, од којих су најчешћи звезда, грана и хексаграм. Даље је нађено у земљи врло много керамичних црепова, и то: рбина од лонаца са дебелим зидом, комади облик дршки, без украса; две керамичне дршке, спљоштеног пресека, са црвеном бојом; малини фрагменти врло танких и добро изглачаних лонаца те два пршљена, вероватно из средњег века.

Пошто су сељаци копали искључиво у циљу, да што пре откопају зидине старе цркве, нису водили бригу о појединим налазима, него су ситне предмете, особито црепове, бацали заједно са земљом на средину цркве и на суседну њиву. При ископавању наишли су на више гробова. Најновији грбови налазили су се у горњем хумусу и они су били из XIX стол. У доњем слоју грбови су били покривени грубо тесаним плочама неправилног облика, а у њима, осим костура, нађени су споменути пршљенови. У северо-западном делу, скоро на самом патосу, био је децији гроб, покривен опеком. На западу, поред северног зида, у земљи је нађен велики број доста правилних каменчића, бесумње од мозаичног патоса. У полукружном простору апсиде сељаци су исто тако наишли на мозаични патос, па је тада управна власт забранила даље ископавање.

По одлуци директора Музеја, г. др. Радослава М. Грујића, потписани је преузео даље ископавање базилике с тим, да и поред непогодног времена

¹ *Н. Вулић*, Археолошка испитивања у Јужној Србији (Гласник скопског научног друштва књ. III, 237—38). — *Б. Сариа*, Археолошка испитивања у Јужној Србији (Старинар III с. књ. 3 за 1924 и 1925 г. стр. 101 и д.). — *В. Сариа*, *Ceramiae — Deuriopos*. (Mitteilungen des Vereins klass. Philologen in Wien, II, 1925).

журним радом осигура овај споменик. Због блиске зиме претила је опасност од временских непогода, а и непозвате руке могле су упропастити коју значајну старину. Прво су пренети од сељака ископани скулпирани фрагменти и црепови, па је онда почето чишћење унутрашњости, на истоку и на западу истовремено. Раније откопани и свежи материјал пренесен је на ивицу њиве, према западу, где почиње мала мочвар и спушта се терен у виду степенице.

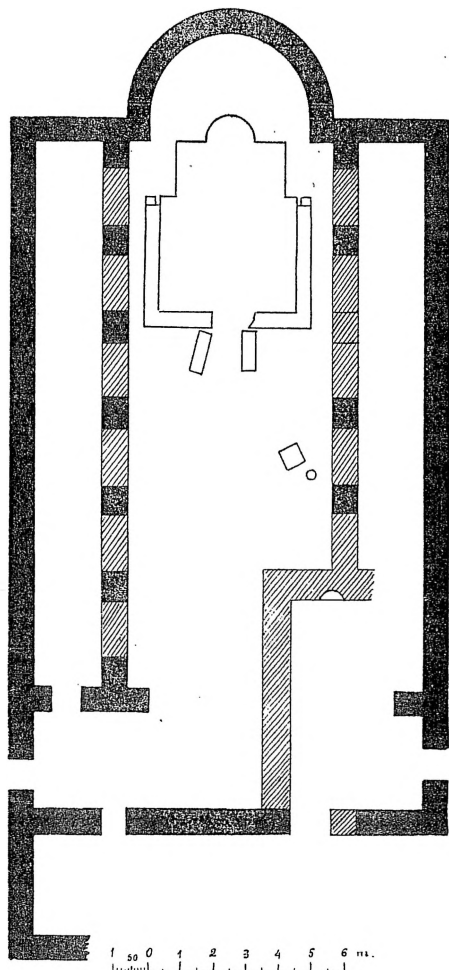
Зграда већ по стању пре почетка програмског ископавања показује базиликалну диспозицију, са три брода и са широком полукружном апсидом на истоку (сл. 3). Бродови су одељени четвртостим пиластрима од опеке, чији су интерколумнији испуњени каснијим зидом.

Одстрањујући земљу у апсидалном делу брижљиво је откопан мозаични патос, чија је неосигурана источна ивица потпуно сачувана, док су се на северној и јужној ивици појавили каменити ивичњаки. Даљим ископавањем констатовано је, да ови ивичњаки чине основу олтарске преграде, која је на оба источна краја завршена по једним усправним, мало ужим каменом. Северни камен је висок 33 см, док је јужни висок 45 см, а на горњој површини има рупу за настављање. Јужни камен био је малтерисан на источној површини али је слој малтера одмах после открића отпао и тада је на њему примећен фрагментарни грчки натпис: ΕΓΕΜ-ΠΕΤΘΙ.-. ΕΛ / ΘΝΑ ΑΔΟΧ.. Α / ΤΟΙΜΘ.. /

Због јаких наслага није се могло више прочитати. Крај редака је отсечен и по томе се зна да је камен некада служио у другу сврху и овде је употребљен као грађевински материјал. Основу олтарне преграде сачињавају глачани камени прагови од 40 см ширине и око 22 см дебљине. Њихова дужина јако варира, а најдужи је комад дуг 2.75 м. На њиховој површини израђене су на приближно симетричним местима четвртасте рупе за усађивање стубова, а у неким се још налази спојно гвожђе заливено оловом. Прагови леже на темељу, који је грађен од опеке и малтера. На западу је у средини каменита основа прекинута тако, да настаје отвор за улаз широк 1 м. Према западу овај отвор фланкирају два камена прага, од којих је јужни *in situ*, док је северни пребачен и лежи косо, према северу. Патос је ван оgrade у главном броду, за 12 см нижи од патоса у олтару, па се је због тога налазила једна степеница у овом улазу.

Цео патос у границама основе олтарске оgrade испуњен је мозаиком од ситних каменчића. На истоку у висини краја оgrade сужава се мозаик за 50 см са сваке стране тако, да настаје мањи правоугаоник све до почетка полукружне апсиде, а ту се завршава мозаик полукругом од 70 см полупречника и тако прати линију архитектонског завршетка зgrade. Његова највећа дужина је 5.70 м, а највећа ширина 4.10 м.

Мозаични ћилим прилично је оштећен, особито око најважнијег места, где се је некада налазила часна трпеза (*mensa*), а и на најширем, западном

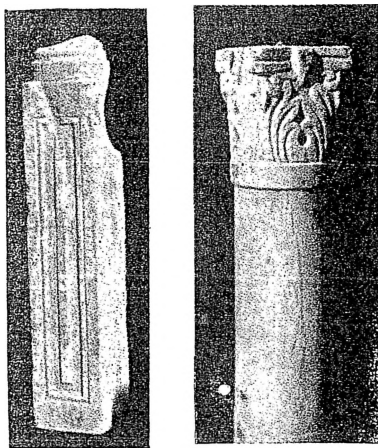
Сл. 3. — Основа старохришћанске базилике (стање после ископавања 1931 год.).

правоугаонику налазе се гола острва. Но, у целини је ипак сачувано толико шара, да ће се моћи реконструисати читави цртеж, са једном једином разликом: то је средина полукружног поља на истоку и њен прелаз у наредни правоугаоник, то јест на некадашњем месту часне трпезе. Мозаик је оивичен у мањем правоугаонику и у полукружном завршетку бордуром од испреплетених црних полукругова понешто издужених облика, чије су средине испуњене црвеним каменчићима. Дно читавог мозаика јесте бело. Од полукружног поља остао је само мали део на југу, који личи на реп неке птице, од које је видљива и једна нога приличне дужине. Ово је једини зооморфни мотив ове декорације која иначе употребљава искључиво геометријске и биљне шаре.

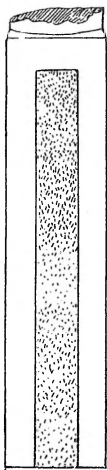
Мањи правоугаоник, осим ивичне бордуре, на свакој страни има по један црни, усправни правоугаоник, у коме други правоугаоник стоји на углу, а поље је испуњено црвеном детелином. Средина је уништена. Већи правоугаоник, између оgrade, на широкој белој ивици има више малих дугуљастих и урамљених поља, са разним декорацијама; сачувани су рамови са три тиквице, у црном контуру, па са два црвена, испуњена цвета, са два црвена цвета на црним петелкама, са неке врсте меандрима — све јако стилизовано. Средина поља покривена је великим, урамљеним правоугаоником, који је сав декорисан мотивом налик на крљушт у црној боји на белом фону.

Стање мозаика је доста рђаво, јер је попустио цемент, па каменчићи више нису учвршћени. Особито око места, где је nestало каменчића, рони се мозаик. Зато је одмах после привременог мерења и цртања опет затрпан земљом, како би могао да издржи преко зиме.

Ово је опис стања олтарског простора, у колико се налази *in situ*. У земљи, којом је овај део затрпан, осим десет гробова без икаквих предмета, ископани су у доњем и у средњем слоју фрагменти скулпираних мермерних плоча и стубова налик на оне фрагменте, које сам споменуо још на почетку. То су комади мермерних стубова од олтарске преграде (*cancellum*), чији је доњи део четвртаст, у формату 21×23 см. У две шире стране удубљена је бразда од 10 см. ширине и 88 см. висине. Једна ужа страна стуба је глатка док је друга, која је чинила лице, украшена профилованим пољем. Доњи део стуба, у виду постамента, висок је 95 см а навише прелази у заокружени део, са капителом. Прелаз чине два плитка прстена, а испод капитела понавља се прстен. Цела висина облог дела износи 89 см, а горња површина капитела је 22.5×23 см. Капител је састављен од четири акантова листа, који покривају ћошкове и састају се у средини странице. Од абакуса, који је браздом подељен у средини на два дела, на ћошковима излазе мањи троштруки листићи, а у средини прекидан је, на свакој стра-

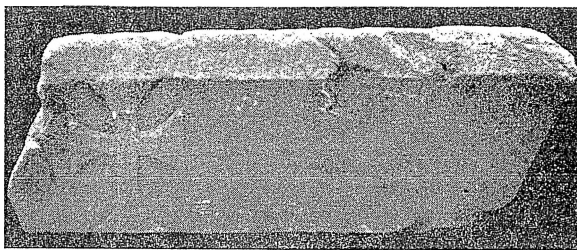

Сл. 4. — Доњи део (постамент) и горњи део стуба, са капителом, од олтарне преграде.

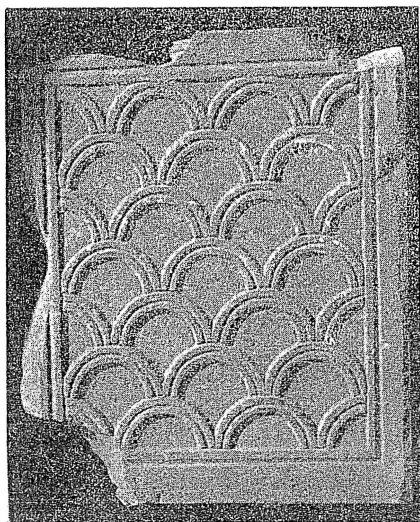

Сл. 5. — Реконструисани стуб олтарне преграде (лево) и његов постамент са браздом за плочу (десно).

ници трокутним штитом. Листови су избраздани трокутним браздама, а иначе су обрађени површинасто на доста удубљеној позадини. На горњој плочи налази се, у вертикалној осовини стуба, гвожђе заливено оловом што значи, да су стубови носили архитрав (сл. 4 и 5). Нађен је комад углачаног карниза са израђеним крстом, који одговара форми овога архитрава (сл. 6). У Суводолу се дакле појављује *cancellum* у оној форми, из које се касније развија источни иконостас старијег типа, код нас сачуван на пр. још у манастиру Нерези, Св. Софији у Охриду, Дечанима, Пећи, Марковом манастиру и Старом Нагоричину.

Сл. 6. — Комад карниза са крстом, вероватно архитрав преграде.

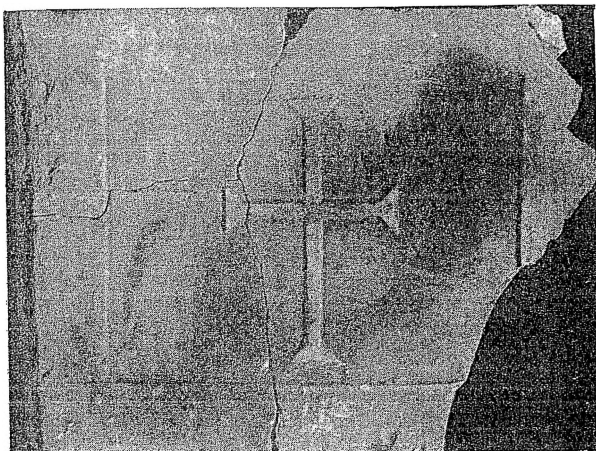
Сл. 7. — Плоча олтарне преграде, са луковима.

Боље сачувана плоча ископана је у јужном делу централног брода, до западног темеља преграде. Фрагмент једнаке плоче ископан је између јужног краја преграде и пиластра, у централном броду.

2) Плоча вис. 87.5 см, дужине 135 см, дебљине 11 см (сл. 9). Двоструки профиловани оквир раздељен је на више поља централним правоугаоником, који је постављен на угао. Сваки његов угао украшен је листом налик на срце, а унутрашњи

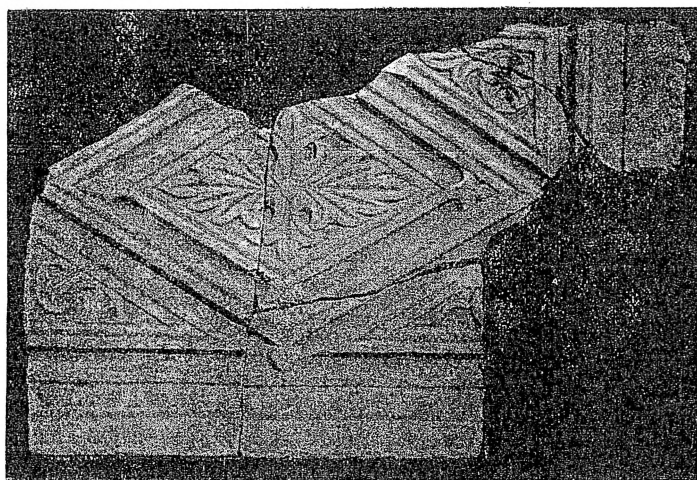
Између појединих стубова налазиле су се мермерне, скулпиране плоче, чији су фрагменти ископани у прилично великом броју. Реконструкцијом, која је задала много рада, могао сам саставити главне типове плоча, које су све рађене у дупликату за симетрично намештење у *cancellum*-у.

1) Плоча вис. 88 см, шир. 76 см, дебљ. 10 см. (сл. 7). У профилованом оквиру украшена је са 7 редова профилованих лукова, налик на мотив крљушти. Једна од ових плоча је сачувана скоро у целини док је од другог егземплара остао само мањи фрагмент. Задња површина исто је урамљена, а поље је декорисано једноставним крстом, са проширеним краковима (сл. 8). Овај начин декорације јесте јаднак на свим нађеним плочама. Крстом украшене површине биле су окренуте према унутрашњости олтарског простора.

Сл. 8. — Реверс плоча олтарне преграде.

његов рам на истим местима декорисан је троструким листовима. Мање поље у средини је покривено акантусовим листовима, који излазе из централног, округлог дугмета. Леви и десни лист су већи и комплициранији, док су горњи и доњи само троструки. Сваки део листа је изобразан плитком, трокутним браздом. Свако од четири трокутна поља ограничено је обичним, профилованим рамом а свако

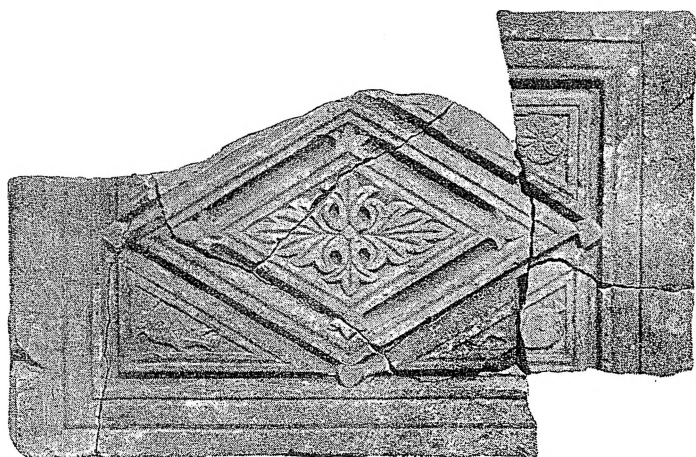
Сл. 9. — Плоча олтарне преграде, са акантусом.

поље је друкчије декорисано. Има круг са звездом, а из њега излази на једној страни двоструки лист. Други трокут је испуњен округлим плодом са дугачким и валовитим кореном; трећи са два трострука листа, повезана једном вијугом. Четврти трокут декорисан је стилизованом рибом која највише личи на делфинџа.

Од плоче овог декоративног типа нађени су фрагменти, од којих сам могао са-

ставити два непотпуна примерка: један од 6 комада, други од 8 комада (сл. 10). Разлике има само у распореду мотива у трокутима, па је опис састављен на основу оба егземплара. Комади ових плоча нађени су већином околу олтарне преграде, два комада скоро у средини централног брода, а један комад чак у препрати.

3) Плоча вис. 85 см, дуж. 126 см, дебљине 12 см (сл. 11). У средини нешто удубљеног поља, које је урамљено пластичном летвом, налази се јако стилизован венцац у виду круга, са четири чвора. На доњем крају, између венца и рама, из унакрштеног корена излазе две валовите, доста широке гране,

Сл. 10. Друга плоча олтарне преграде, са акантусом.

дижу се лево и десно до средине венца и ту прелазе у бршљанов лист. На сваком листу стоји крст исте форме као и на полеђини сваке плоче, само у мањем размеру. Поље обухваћено венцем је сразмерно јако удубљено и диже се сферички према средини. Декорисано је грчким словом χ, преко којега је израђен крст. И слово, и крст, имају раширене крајеве кракова и везани су заједничким ободом тако да декорација личи на точак.

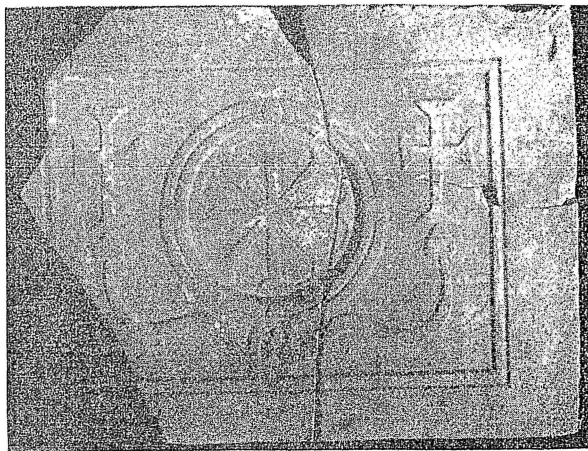
И од ове плоче нађени су фрагменти од два примерка, но могао сам саставити само један доста комплетан егземплер, од 3 комада.

4) Два фрагмента једне плоче са рамом, који одговара декорацији досада описаних плоча, декорисани су у ћошку пластички уздигнутим кругом. До сада није нађено више фрагмената ове плоче, да би се могла саставити и тако утврдити њена величина и начин декорације.

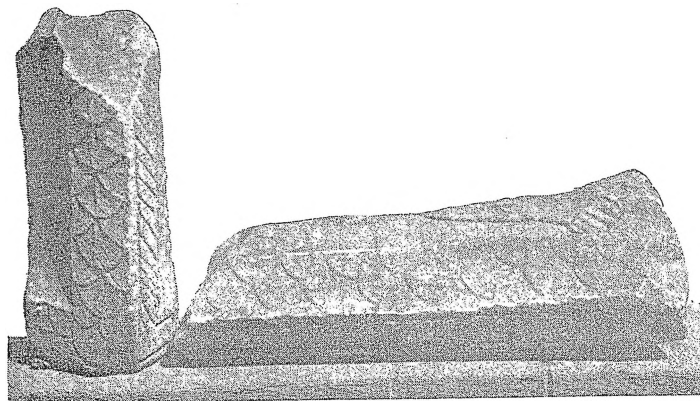
Као што сам споменуо, све су плоче на полеђини једнако декорисане. Разлика у дебљини плоча изједначена је на тај начин, што су плоче на краћим ивицама косо притесане и тако упасоване у бразду четвртастог дела стуба. Мање разлике у висини и веће у дужини плоча обичне су појаве код старохришћанских *cancelumata*.

Олтарни део са мозаичним патосом и са фрагментима ограде са архитравом даје тако комплетну серију података о изгледу овога, доста богатога дела црквенога, да је његова идејна реконструкција могла бити обављена још на терену а материјална реконструкција ради се сада у лапидаријуму Музеја Јужне Србије.

Најважнији предмет у олтарном простору била је часна трпеза, *mensa*. У мозаичном ћилиму зна се место, где је отприлике стојала, а два скулпирана

Сл. 11. — Плоча олтарне преграде, са Христовим монограмом.

Сл. 12. — Два фрагмента мензе.

фрагмента, ископана у том простору, несумњиво су некада припадали идејном и архитектонском центру базилике (сл. 12). Мањи мермерни фрагмент је са ћошка; он разграничава три површине. Предње је лице урамљено једнаким крљуштним мотивом, како смо га констатовали и на мозаику, и на једној плочи преграде. Крљушти су много мање него на досадашњим

декорацијама. Поље на лицу није равно, него је сферно удубљено, па онда прелази у равну површину. Рам друге површине је састављен од две паралелне ивице, које су спојене паралелним, косим цртама. Рам је малко пластичан, а црте су гравиране.

Други фрагмент мензе је далеко важнији. И он претставља део ивице, са једнаким рамом за две површине, као на пређашњем комаду. И поље има исте особине. На једном крају, у углу, виде се трагови пластичног листа, чија је површина касније отесана или изломљена. У доњем углу налази се пластично израђена рука, од лакта даље, са добро очуваном шаком, док је горњи део одломљен заједно са делом плоче.

Овај фрагмент часне трпезе сведочи, да је била *mensa* суводолске ба-

зилике на предњем лицу украшена рељефно израђеном фигуром, која је ваљда претстављала светитеља. Овај случај фигуралне пластике на старо-хришћанској часној трпези јесте важан због реткости досадашњих сличних споменика, а претставља нов прилог историји старохришћанске скулптуре на терену који лежи између Рима и Оријента.

Часној трпези су припадали и мањи стубићи, чији делови су нађени у доста рђавом стању. Од трупаца имамо више комадића, са пречником од 12 до 15 см., према делу стуба. Ископани су и два капитела врло једноставне форме. Доњи, округли део, са пречником 10 см. прелази у квадратни горњи део, без икаквог украса. Висина капитела је 17 см.

Паралелно са олтарским простором откопана је и читава ширина базилике. Базе зиданих пиластра, који деле централни брод од побочних, сачуване су до попречне висине 70 см. Пиластри су широки 75 см., а дугачки 90 см. Први пар пиластера на истоку је наслоњен о зид и квадратичан је. Пиластри су грађени од опеке (формат $31 \times 37 \times 4$ см.) и чврстог малтера и били су малтерисани бојадисаним слојем малтера. Горњи делови пиластра данас су настављени грубим зидом од неправилног камена и од античких и старо-хришћанских сполија. Од једнаког материјала је и зид којим су испуњена интерколумнија. Види се, да је порушена црква у средњем веку примитивно оправљена и редуцирана.

На V северном пиластру (од истока) нађен је међу осталим глечаним фрагментима један комад мермерне плоче у виду троугаоника. Мере овог комада јесу: вис. 19 см., дужина 17 см., дебљина 6,5 см. На једној страни налази се ситан грчки натпис, који се овако чита:²

Ω Ε
ΕΑΙCΙΝ
ΝΕΛΟΙΚΕΙ
ΕΡΑCΦΡΕ
ΕΙΝΟΥΦΝΗΓ
ΟΤΙCΔΟΙΔΕ
ΝΑΠΟΛΗΤΕ

Осим других, очигледно античких, камених фрагмената нађен је троугаони мермерни комад величине 36×40 см., на коме је извајана косо постављена људска нога, дужине 29 см. Ради се очигледно о бази неке античке скулптуре, која је овде употребљена као обичан зидни камен.

У средини централног брода, приближно 1 м. пред улазом у олтар, ископана је округла камена плоча пречника 105 см., а дебела 22 см. У средини плоче издубљена је мања, четвртаста рупа, а око ње је утесан већи квадрат. На периферији су утесане још шест мањих, овалних рупа и три сасвим малене. Плоча је од пешчара. Њена функција није још сасвим утврђена, а по свој прилици је служила као база амвона и пренета је са свог првобитног места на олтарски улаз. Код IV северног пиластра ископан је у централном броду кратак осмоугаони стуб са базом и богатијим карнизом. Стуб је доста оштећен; његова висина износи 85 см., а дебљина трупаца 35 см.

Копајући даље у централном броду откривен је у висини интерколумнија IV и V пиластра четвртаст мермерни споменик, са профилованим карнизом. Споменик је силом утеран кроз патос централног брода у земљу, из које вири 75 см. високо. Основа му је квадрат од 53 см. по страници. На источној, јужној и западној страни налази се грчки натпис, који још није могао бити прочитан. У непосредној близини споменика, 70 см. од пиластра, исто тако је утеран у земљу део округлог мермерног стуба висине 70 см. Други део сличног стуба ископан је код III северног пиластра, до темеља преграде.

² По верзији г. Др. Ник. Вулића, проф. Унив., коме и на овом месту захваљујем за његов труд.

Копајући даље у читавој ширини базилике, откопани су на северној страни 7 пиластра, од којих су источни и западни призидани и квадратни. На јужној страни трећи пиластар, од истока, порушен је до самог темеља. Иза петог пиластра појављује се новији зид у смеру од севера ка југу. Тај зид у централном броду чини прав угао и иде право на запад, све до спољнег зида препрате. То је најкаснија редукција базилике, вероватно из XIX столећа. Зид је стварао малену капелицу, са улазом на западу и са маленом нишом у источном зиду. Сељаци су у почетку ископавања прекопали јужни део њеног источног зида.

Из западног нартекса, који је обухватао читаву ширину базилике, водила су троја врата у цркву; северни и јужни брод имали су улазе од ширине скоро једног метра, док је улаз у централни брод много шири; данашњи отвор мери 4·0 м. Према нађеним деловима стубова и капитела дозвољен је закључак, да је отвор прилично затварао мермерни портал. У нартексу налази се по један излаз и на северу и на југу, док западни зид има два мања излаза, у осовини базиликалних пиластра. На северу продужује се главни зид према западу и ствара 3 м. широко предворје или екзонартекс, који није још могао бити ископан у целини.

Зидови базилике зидани су од неправилног камена, вађеног на лицу места из речног корита, и од малтера. Површина је била малтерисана обојеним малтером. Нађени су и комади ружичасто-жутог штука, којим је вероватно био израђен декор пиластра. Дебљина зидова износи 70 см.

У земљи, којом је био затрпан нартекс, нађена су два комада мермерног стуба. Један на дебљем крају има пречник од 30 см., а дужину од 110 см. На њему је гравиран примитиван и јако оштећен грчки натпис: ΧΙΝΣΑΙΓ //Α//... ΗΥΘΕΑΣ //... ΙΤ... ΗΔΩΓΛΟΝ. Други део стуба је дугачак 136 см., а има средњи пречник од 34 см. Ту је нађен и један капител величине 65×75 см., висине 24 см., са отсеченим доњим ивицама. Други капител, од козора, је правоугаон, величине 48×36 см., а висок 29 см. Његове ивице косо падају према средини где овална база има дужи премер од 36 см. Од осталих фрагмената још је ископан горњи део стуба, дугачак 60·5 см., са неукрашеном горњом плочом од 5·5 см. дебљине. Његов пречник износи 24 см. Једна база са квадратном плочом од 60 см. дужине прелази у округли, компликовани профил, укупне висине 28 см. Треба споменути и велики број ћерамиде која место лука показује чист прави угао. Дужина ћерамиде је 45 см., а висина појединих површина 11 см.

Земља и рушевине, којом је била базилика затрпана, пажљиво је прегледана, па је после пренесена на ивицу њиве. У гробовима, који су се налазили у земљи, у већини случајева, осим костура, није нађено ништа. Предмети су извађени само из гроба у западном улазу нартекса (према северу), онда из гроба у централном броду при IV пиластру и из гроба код VI јужног пиластра. У *првом гробу* нађено је: 1 стаклена гривна пречника 48 см., дебела 4 мм; 1 бронзана гривна пречника 57 см., дебела 4 мм.; танак, бронсан прстен пречника 20 мм., дебео 1·5 мм.; мали новац потпуно патиниран, није до сада идентификован. У *другом гробу* нађено је: 1 стаклена гривна пречника 34 см. дебела 5 мм.; 1 бронсани прстен пречника 18·5, са гравираним печатом. У *трећем гробу* нађено је највише предмета: 4 бронсане гривне које нису спојене; њихов пречник износи 60 мм., 52 мм., 58 мм. и 64 мм.; на гривнама познају се гравирани мотиви, састављени од линија, тачкица, крупних тачака и слично. Даље су ископани 4 бронсана прстена, сви са гравираним печатима, а у једноме био је печат од стакла. Пречници ових прстена износе: 19 мм., 20 мм., 16 мм. и 18 мм. Све ово благо је врло примитивно и припада средњем веку, а вероватно словенског је извора.

Базилика у Суводолу има целокупну дужину централног брода (заједно са апсидом и са нартексом): 25·50 м. Од тога отпада на апсиду 3·20 м. Ширина бродова (са пиластрима) износи 2·85 м. Ширина главног брода износи 6·10 м. Дубина нартекса износи 2·80 см., а дубина предворја 3 м. (без зи-

дова). Базилика је дакле средње величине, а по својој ситуацији претставља периферну зграду, близу потока, на крају вароши. О њеној старости биће говора касније, када радови око ископавања буду довршени. По стилу пластичних делова, а особито стубова и плоча олтарне преграде, према упоређењу нарочито са базиликом Eufasianom у Поречу у Истри, можемо зграду са сигурношћу датирати у прву половину VI столећа. Базилика је претрпела више грађевинских фаза. Према налазима види се да је била прво редуцирана на сам централни брод, а тада су зазидани интерколумнији. Касније је силом порушена и запаљена. Тада је црква опљачкана, а касније је затрпана рушевинама и земљом, у којој су сахрањивали мртваце, све до средине XIX стол. Вероватно у то време изграђена је примитивна капела у југозападном делу централног и јужног брода и нартекса.

Пошто је ископавање базилике вршено касно у јесен г. 1931 због временских неприлика прекинут је рад на површини патоса. Сада постоји задатак, да се пре свега осигура мозаик тако, да се пренесе и конзервира у Музеју Јужне Србије. Даље ће бити извршено осигурање ископаних зидова и сондирање околног терена због зграда а и сондирање дубине, због евентуалних субструкција. По нађеним сполијама јасно је да је на овом месту, или у близини, пре базилике постојала античка грађевина, а можда и храм.

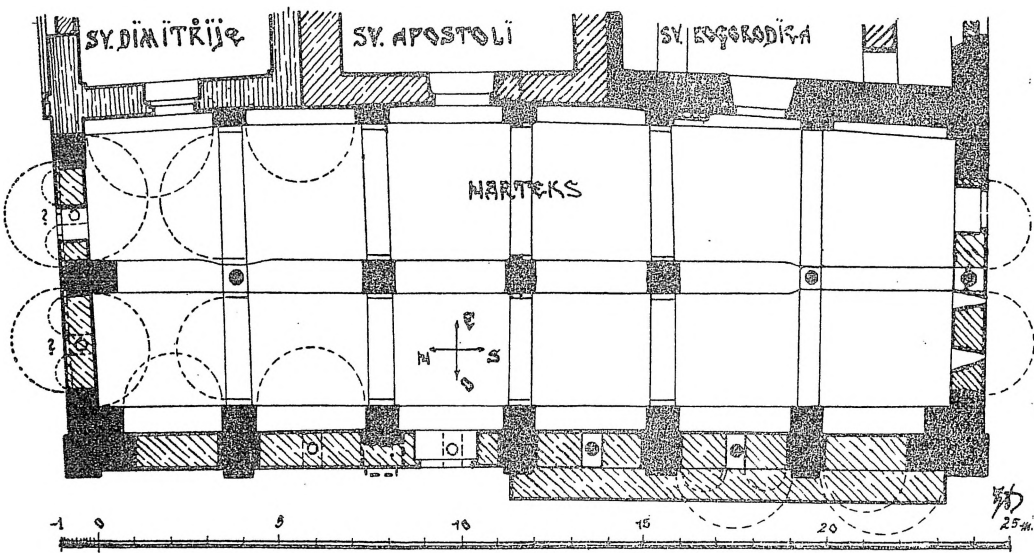
Франце Месеснел.

АРХИТЕКТОНСКИ ИЗВЕШТАЈИ

1. ОСИГУРАВАЊЕ ПЕЋКЕ ПАТРИЈАРШИЈЕ.

На осигуравању цркве Пећке патријаршије радило се од 18 јуна¹⁾ до 6 децембра 1931 год. Нађени су важни податци који показују како је грађевина првобитно изгледала.

Пошто је скинут малтер којим је била облепљена и срушен западни потпорни зид, идентификовани су оригинални делови Данилова нартекса, за који се раније држало да је потпуно порушен. Нартекс је био са свију страна отворен: са јужне стране била је велика двојна аркада са мраморним стубом у средини (сл. 1); западна фасада је са стране имала по два моћна отвора,

Сл. 1. — Нартекс Пећке патријаршије.

¹⁾ Упореди извештај у С. К. Гласнику од 16 новембра 1931.